

Somodi Zoltán őrnagy – Kiss Álmos Péter:

A HIBRID HADVISELÉS FOGALMÁNAK ÉRTELMEZÉSE A NEMZETKÖZI SZAKIRODALOMBAN

ÖSSZEFOGLALÓ: A nemzetközi szakirodalomban nincs konszenzus arról, hogy mit is takar a hibrid hadviselés fogalma. A szakmai álláspontokat négy fő csoportba lehet sorolni. Az első csoportba tartoznak azok az értelmezések, amelyek szerint a hibrid hadviselés más, mint a korábbi háborúk, újfajta stratégiai szemléletet jelent, és a vele szemben történő fellépésnek is speciális és modern követelményei vannak. A második csoport szerint a hibrid hadviselés elemei már korábban is megjelentek a háborús konfliktusokban, de mai megjelenési formájában mégis alapvetően újszerű stratégiai kihívás. A harmadik csoport szerint a hibrid hadviselés fogalma nem nyújt semmilyen újdonságot, és nem segít megérteni a 21. század biztonsági környezetét. A negyedik csoportba a hadtudomány orosz művelőit sorolhatjuk, akik szerint a hibrid hadviselés a nyugati hatalmak Oroszország elleni stratégiája.

KULCSSZAVAK: hibrid hadviselés, Geraszimov-doktrína, nemlineáris hadviselés

BEVEZETŐ

A nemzetközi szakirodalomban nincs teljes konszenzus arról, hogy létezik-e az az új stratégiai paradigma, amit hibrid hadviselésnek neveznek, illetve, hogy annak mi a tartalma. Az értelmezés függvényében pedig eltérőek lehetnek az abból kikövetkeztetett sebezhetőségi és kockázati tényezők. A jelentés röviden áttekinti a hibrid hadviselés megközelítési módjait.

Azért fontos kitérni arra, hogy mit értünk hibrid hadviselés alatt, mert ez nagyban meghatározza a gondolkodásunkat arról, hogy hogyan kell felkészülnünk bizonyos fenyegetésekre. Így lényeges, hogy milyen következtetéseket vonunk le a körülöttünk zajló konfliktusokból, egyes olyan szereplők viselkedéséből és tevékenységéből, akiket magunkra nézve is fenyegetés forrásaként értékelhetünk. A hibrid hadviselést mint újszerű fogalmat a szakirodalomban többféle módon próbálják értelmezni. Ezeket a megközelítési módokat négy fő csoportba lehet sorolni annak alapján, hogy a szerzők véleménye szerint a mai hibrid módszer mennyire tekinthető újszerűnek a hadviselés történetében.

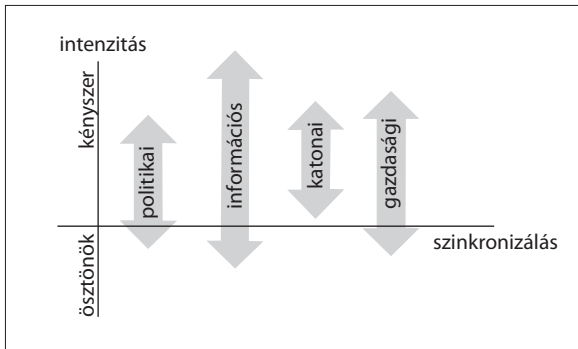
TELJESEN ÚJFAJTA HADVISELÉS

Az első csoportba azokat az értelmezéseket soroljuk, amelyek szerint a hibrid hadviselés más, mint a korábbi háborúk, újfajta stratégiai szemléletet jelent, és a vele szemben történő fellépésnek is speciális és modern követelményei vannak. Ha meg akarunk felelni ezeknek a követelményeknek, akkor nekünk is új védelmi stratégiára és szemléletmódra van szükségünk.

A definíciókban általában hangsúlyosan megjelenik, hogy a hibrid hadviselő integrált módon alkalmazza az állam diplomáciai, információs, katonai, valamint gazdasági/pénzügyi

hatalmi eszközeit.¹ Az információs hadviselés, a narrativa uralásának képessége a hibrid hadviselés során különösen fontos.² A hibrid hadviselő arra törekszik, hogy bizonytalanságot idézzen elő a saját szerepére vonatkozóan, kihasználja a megtámadott fél háborúfelfogásából adódó lehetőségeket, és így a háborús küszöb alatt észrevétlen maradhat a tevékenysége, következésképp nem vált ki háborús helyzethez mért ellenreakciót. A műveletei az észlelési és a reagálási határértékek alatt maradnak, ideértve a nemzetközi jog által definiált körülményeket is, ezáltal akadályozza a megtámadott fél és a nemzetközi közösség döntéshozatali folyamatait és reakcióit.

A hagyományos hadviseléstől eltérően egy hibrid támadás észrevétlen maradhat egészen addig, amíg a megtámadott állam már képtelen a hatékony védekezésre. Ezt a hibrid támadó úgy tudja elérni, hogy a műveleti intenzitás és szinkronizálás koordináta-rendszerében (1. ábra) az egyes hatalmi eszközök alkalmazásának intenzitását növeli vagy csökkenti a függőleges tengely mentén, ugyanakkor szinkronizálja is azokat a vízszintes tengely mentén. Eszkálálhatja vagy visszafoghatja az egyes eszközök alkalmazását úgy, hogy egyenként mindegyik eszköz alkalmazásával a háborús küszöb alatt maradjon, válthat a hatalmi eszközök között, és egyiket kompenzáló, ösztönző módon alkalmazhatja, miközben egy másik továbbra is kényszerítő jellegű marad. A szinkronizálás következtében a támadások (különösen a kezdeti szakaszban) jó eséllyel a felderítési és a reakcióküszöb alatt maradnak. A hatások csak akkor válnak észlelhetővé, amikor már a kumulatív és nemlineáris következményeik kezdenek kialakulni. A hatalmi eszközök e több dimenzióban és több szinten történő szinkronizálása a hibrid hadviselés sikerének egyik kulcsa.³

1. ábra Az állam hatalmi eszközeinek integrálása eszkáláció és szinkronizálás útján⁴

A hibrid hadviselők kétféleképpen is elérhetik azt, hogy tevékenységükkel a detektálás szintje alatt maradjanak. Egyrészt olyan tevékenységeket folytathatnak, amelyek a megtámadott társadalom éppen aktuális ingerküszöbét nem érik el, az állami szervek pedig – a

¹ A NATO-doktrína az állam hatalmi eszközeit a DIME betűszóval foglalja össze: Diplomatic, Informational, Military, Economic. AJP-01 Allied Joint Doctrine. NATO Standardization Office, 2017, 1-3, 1-4.

² Katie Abbott: Understanding and Countering Hybrid Warfare: Next Steps for the North Atlantic Treaty Organization. 23. 03. 2016., 18. University of Ottawa. <https://ruor.uottawa.ca/bitstream/10393/34813/1/ABBOTT%2C%20Kathleen%2020161.pdf> (Letöltés időpontja: 2019. 08. 13.)

³ Patrick J. Cullen – Erik Reichborn-Kjennerud: Understanding Hybrid Warfare. 01. 2017., 10–15. MCDC Countering Hybrid Warfare Project. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/647776/dar_mcdc_hybrid_warfare.pdf (Letöltés időpontja: 2019. 02. 12.)

⁴ Kiss Álmos Péter: A hibrid hadviselés természetrajza. Honvédségi Szemle, 2019/4. szám, 22. https://honvedelem.hu/files/files/116701/hsz_2019_4_017_037_4557.pdf (Letöltés időpontja: 2019. 08. 13.)

normális jogrendből következő működési szabályok alapján – nem fejtene ki ellentéves-kénységet. A másik, sokkal hosszabb távú, ám nagyobb károkozásra képes módszer viszont az, hogy az ingerküszöböt kíséreljük meg feljebb tornászni, hogy egy későbbi időpontban végrehajtott tevékenység már ne ütközzön olyan ellenállásba, amire korábban még számítani lehetett. Itt a társadalom kollektív öntudatának, identitásának legkülönbözőbb módszerekkel történő megváltoztatására, például „érzékenyítésre” kell gondolnunk. Egyes hibrid hadviselők megpróbálhatnak az oktatási, kulturális, szórakoztatóipari, közösségi média és egyéb *soft power* struktúrákon keresztül olyan hatást kifejteni, aminek következtében akár hosszabb idő múlva, de a társadalom önként fog hozzájárulni a hibrid hadviselő érdekeinek megfelelő lépésekhez.

A MÓDSZER NEM ÚJ, DE MÉGIS AZ

A második csoportba azok az elemzők tartoznak, akik szerint a hibrid hadviselés nem új, mivel elemei már korábban is megjelentek a háborús konfliktusokban, de aztán megindokolják, hogy mégis miért alapvetően újszerű valamilyen különleges szempontból. A leggyakoribb ilyen szempont a hibrid hadviselés különböző elemeinek, az állami hatalomgyakorlás különböző területein végrehajtott műveleteinek a korábban nem látott szintű és hatékonyságú összehangoltsága, mások szerint a kibertér új hadviselési közegként történő megjelenése számít újdonságnak. A hibrid hadviselés ennek megfelelő értelmezése áll legközelebb a NATO kollektív álláspontjához.

Megemlíthetjük, hogy maga a NATO az átfogó megközelítés (*comprehensive approach*) keretében éppen ilyen hibrid módon, a hatalomgyakorlás különböző területein végrehajtott összehangolt műveletekkel tervezte elérni céljait, és ez a módszer megfigyelhető volt a válságkezelő, békefenntartó, béketeremtő stb. műveletekben is, mind Irakban, mind Afganisztánban. Nem véletlenül mondta éppen a NATO főtitkára, hogy ilyen értelemben a hibrid hadviselés és a NATO Comprehensive Approach szemlélete olyan, mint egyazon érme két oldala.⁵

Egyes vélemények szerint a hibrid hadviselés elemeit a Szovjetunió már a hidegháború korszakában is használta, hiszen akkor is a nyílt konfrontáció elkerülése volt a két hatalmi tömb szándéka, tehát az ezt előidéző ingerküszöb alatt maradtak a műveleteikkel. A Szovjetunió összeomlása után, a hidegháború lezárultával – vagy ideiglenes enyhülésével – Moszkvának sem erőforrásai nem tették lehetővé, sem aktuális érdekei nem követelték meg ezeknek a műveleteknek a hasonló intenzitású folytatását. A helyzet azonban mára megváltozott. Bár Oroszország korábban is hajtott végre információs műveleteket, ezek volumene és ambíciószintje messze elmaradt a maitól, amelyet ráadásul erősít az internet, a kábeltelevízió és legfőképpen a közösségi média elterjedése.⁶

⁵ Andreas Jacobs – Guillaume Lasconjarias: NATO's Hybrid Flanks – Handling Unconventional Warfare in the South and the East. 04. 2015. Research Paper No. 112. NATO Defense College, Rome. https://www.files.ethz.ch/isn/190786/rp_112.pdf (Letöltés időpontja: 2019. 08. 13.)

⁶ Christopher S. Chivvis: Understanding Russian „Hybrid Warfare” and What Can be Done About It. Testimony. 22. 03. 2017., 7–8. RAND Corporation, Santa Monica. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/testimonies/CT400/CT468/RAND_CT468.pdf (Letöltés időpontja: 2019. 08. 13.)

NINCS BENNE SEMMI ÚJDONSÁG

A harmadik csoport olyan szakértőkből és elemzőkből áll, akik szerint a hibrid hadviselés mint stratégiai paradigma elsősorban azokat jellemzi, akik megalkották azt, és nem azokat a hadviselőket, akiknek a tevékenységét jellemezni próbálják vele. Szerintük a hibrid hadviselés fogalma – amelyet elsősorban Oroszország grúzai és ukrainai tevékenységével kapcsolatban kezdtek el használni – nem nyújt semmilyen újdotságot, és nem segít megérteni a 21. század biztonsági környezetét. A hibrid hadviselés tézisének elterjedése, amely szerint Oroszország az államvezetés és a katonai erő alkalmazásának újszerű megközelítését vezette be, elsősorban a Nyugat kollektív meglepettségének tudható be, amely nehezen tud napirendre térni afölött, hogy Oroszország nagyon is hagyományos és a kétpólusú világ előtti időkből már jól ismert módszerekkel képviseli nagyhatalmi érdekeit és ambícióit a vetélytársaival szemben.⁷

A hidegháború utáni egypólusú világrend nyugati biztonságpolitikai koncepciói, mint például a globalizáció, a katonai-technológiai forradalom, a válságkezelő műveletek és a globális terrorellenes háború nem adtak választ bizonyos kihívásokra, amelyekkel a Nyugat az elmúlt néhány évben szembesült. Ebben az új világrendben a korábbi szembenállás helyett az együttműködésre került mind nagyobb hangsúly, ennek részeként történt meg a NATO és az EU keleti bővítése, jöttek létre a partnerségi programok.⁸ A nyugati világ politikai elitje jórészt eltávolodott a realista iskola világtérképétől, a nemzetállamok irányából érkező nagyarányú katonai fenyegetéstől, az elrettentéstől, a nagyhatalmi befolyási övezetekkel kapcsolatos politikai manőverezéstől, valamint a saját és a szövetséges területek védelmétől mint a fegyveres erők alapvető feladatától. Az ún. hibrid hadviselés újszerűnek tekintett elemei valójában inkább a normál államvezetés és nagyhatalmi politika eszközei, semmint a modern hadviselés újdotságai. Így a hibrid háború elmélete a Nyugat koncepciója lett a hidegháború utáni világrend értelmezésére, azoknak a szabályoknak a megértésére, amelyek mentén az államok katonai erőt és másfajta eszközöket alkalmaznak a nemzetközi rendszerben.

A hibrid háborús elmélet akkoriban alakult ki, amikor a Nyugat az iraki és az afganisztáni hadszínterek aszimmetrikus háborúiban volt lekötve, és sokan arra a következtetésre jutottak, hogy a jövőben nem az államok közötti, hanem az állami szint alatti konfliktusok lesznek a meghatározók. Így tehát a NATO-tagállamok megegyeztek abban, hogy a politikai problémákra a katonai megoldások önmagukban aligha elegendőek, ehelyett a stratégiai célokat politikai, gazdasági, kulturális és – néha ezeken felül – katonai eszközök egyfajta keverékével kell elérni. Csakhogy ez az államvezetés alapvető tézisei közé tartozik évszázadok vagy akár évezredek óta. A stratégiai gondolkodók már legalább Szun-ce óta széles perspektívában értelmezik a háború fogalmát.⁹

A hibrid hadviseléssel kapcsolatban gyakran hangoztatott tézis, hogy azért folyadódik a hagyományostól eltérő módszerekhez pl. Oroszország vagy más szereplő, mert hagyományos katonai eszközök tekintetében hátrányban van, nyílt konfliktusban alulmaradna, a NATO túlsúlya kikezdehetetlen ezen a téren. Ez azonban fordítva éppen ugyanennyire igaz, hiszen valamely konfliktus eszkalációja a háborús szintre nemcsak Oroszországnak nem érdeke, hanem a NATO-nak sem, mert bár hagyományos katonai összereje nagyobb és

⁷ Jyri Raitasalo: Getting a Grip on the So-Called „Hybrid Warfare”. ASPJ Africa & Francophonie 2017/3. szám, 21. https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/ASPJ_French/journals_E/Volume-08_Issue-3/raitasalo_e.pdf (Letöltés időpontja: 2019. 08. 14.)

⁸ Uo. 24.

⁹ Uo. 30–33.

korszerűbb, Oroszország viszont nukleáris nagyhatalom, amellyel szemben fennáll a nukleáris eszkaláció kockázata is. Maradt tehát a háborús küszöb alatti tevékenység. Egy másik megközelítés szerint Oroszország nagy árat fizet azért, hogy a konfliktus eszkalációjának útjára lépett, vagyis lényegében azért, mert megtámadta Ukrajnát. Ezért egyáltalán nem biztos, hogy egy újfajta hadviselési doktrína van kialakulóban, hanem az ukrán hadjárat korlátozott volt, egy adott helyzetre specifikusan alkalmazott stratégiát alkalmazott, amely más kontextusban egyáltalán nem működne.¹⁰

A HIBRID HADVISELÉS A NYUGATI HATALMAK OROSZORSZÁG ELLENI STRATÉGIÁJA

A negyedik csoportba a hadtudomány orosz művelői sorolhatóak. Az orosz stratégiai gondolkodás egyik meghatározó eleme a fenyegetettség érzése. Az orosz narratíva szerint a nyugati hatalmak Oroszország bekerítésére, destabilizációjára és meggyengítésére törekszenek, ami akár a politikai rezsim megdöntésével vagy Oroszország felbomlásával is járhat. A hibrid hadviselésben e törekvések új és hatékony eszközét látják.¹¹

A *gibridnaja vojna* kifejezés csak az után jelent meg az orosz szakirodalomban, hogy a nyugati sajtó és számos szakember az Ukrajna elleni orosz műveletekre alkalmazta – és népszerűsítette – azt.¹² Hivatalos katonai, védelempolitikai vagy stratégiai dokumentumokban egyáltalán nem szerepel.¹³ De a hibrid hadviselés orosz értelmezésének elemei már korábban megjelentek Valerij Vasziljevics Geraszimov sokat emlegetett cikkében,¹⁴ a 2014. évi katonai doktrínában,¹⁵ a 2015. évi nemzeti biztonsági stratégiában,¹⁶ valamint a katonai és biztonságpolitikai szakirodalomban. E források szerint a legitim politikai rezsim megdöntése, a belső instabilitás és konfliktus kiprovokálásának gyakorlata egyre szélesebb körben terjed.

Oroszország ellenfelei elsősorban nem katonai (politikai, gazdasági, információs, humanitárius) eszközöket alkalmaznak, melyeket kiegészít a megtámadott állam belső társadalmi feszültségeinek kihasználása (etnikai és vallási mozgalmak támogatása, színes forradalmak). Ezekhez járulnak a többé-kevésbé rejtett katonai műveletek (különleges műveleti erők, katonai magánvállalatok tevékenysége) és a nem kinetikus műveletek (lélektani hadviselés, információs műveletek, kibertámadások). A hibrid hadviselés a nemzetközi konfliktusok új formájává válik, és a nukleáris visszatartó erővel történő együttes alkalmazása hatékony nem nukleáris visszatartó erőt ad Oroszország ellenfelei kezébe.¹⁷

¹⁰ Andrew Radin: Hybrid Warfare in the Baltics. RAND Corporation, 2017, 11.

¹¹ Alekszandr Bartos: Rosszija v epohu gibridnih vojn: Transzformacija vojennih konfliktov trebujet izmenenyij v goszudarsztve. 20. 10. 2017. Nyezaviszimoje voennoje obozrenyje. http://nvo.ng.ru/gpolit/2017-10-20/1_970_hybrid.html (Letöltés időpontja: 2019. 02. 12.)

¹² Krisztián Jójárt: Revising the Theory of Hybrid War: Lessons from Ukraine. 04. 2019. Center for European Policy Analysis, Washington D.C. https://docs.wixstatic.com/ugd/644196_7e47547138b54244adaedd1c397da6df.pdf (Letöltés időpontja: 2019. 08. 14.)

¹³ Bartos: i. m.

¹⁴ Valerij Geraszimov: Cennosztyi nauki v predvgyenyii. 27. 02. 2013. Voennno-promislennij Kurjer. <https://www.vpk-news.ru/articles/14632> (Letöltés időpontja: 2019. 08. 14.)

¹⁵ Vojennaja doktrina Rosszijoszkoj Fegyveracii. 30. 12. 2014. Rosszijoszkaja Gazeta. <https://rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html> (Letöltés időpontja: 2019. 02. 12.)

¹⁶ Ukaz prezigyenta Rosszijoszkoj Fegyveracii ot 31 gyeabrja 2015 goda N 683 „O strategii nacionalnoj bezopasznosztyi Rosszijoszkoj Federacii”. Rosszijoszkaja Gazeta. <https://rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasznosz-site-dok.html> (Letöltés időpontja: 2019. 02. 12.)

¹⁷ Bartos: i. m.

Amikor Oroszország hasonló eszközöket alkalmaz, a szakirodalom a „nemlineáris hadviselés” (*nyelinyearnaja vojna*) kifejezést használja.

ÖSSZEFOGLALÓ

Akár meggyőzőnek tekintjük a hibrid hadviselés elméletét, akár nem, a „hibrid kihívásokra” történő felkészülés mellett – vagy helyett – helyesebb, ha annak tekintjük a hadviselést, ami mindig is volt: fenyegetések és erőszakos eszközök komplex és összefüggő rendszerének, amelyeket politikai célok elérése érdekében alkalmaznak.¹⁸ Ebben az értelmezésben kétségtelenül fontos az új, „hibrid eljárások” elleni hatásos védekezés módszereinek megtalálása. De még fontosabb az ellenérdekelt felek azonosítása, a miénkkel ellentétes érdekek megjelenésének észlelése, a mögöttük meghúzódó politikai erőközpontok feltérképezése, szándékaik és képességeik, erőforrásaik felmérése. Ha tudjuk, kik és milyen stratégiai célokat akarnak elérni, akkor kikövetkeztethetjük, hogy a velük való kapcsolatunk a saját stratégiai céljaink függvényében feltétlenül konfliktusos lesz, vagy van lehetőség kompromisszumra, esetleg együttműködésre. Mióta az ember közösségekben él, ez sohasem volt másképp.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Abbott, Katie: *Understanding and Countering Hybrid Warfare: Next Steps for the North Atlantic Treaty Organization*. 23. 03. 2016. University of Ottawa. <https://ruor.uottawa.ca/bitstream/10393/34813/1/ABBOTT%2C%20Kathleen%2020161.pdf>
- AJP-01 Allied Joint Doctrine. NATO Standardization Office, 2017.
- Bartos, Alekszandr: *Rosszija v epohu gibridnih vojn: Transzformacija vojennih konfliktov trebujet izmenenyij v gosudarstve*. 20. 10. 2017. Nyezaviszimoje voennoje obozrenyje. http://nvo.ng.ru/gpolit/2017-10-20/1_970_hybrid.html
- Chivvis, Christopher S.: *Understanding Russian „Hybrid Warfare” and What Can be Done About It*. Testimony. 22. 03. 2017. RAND Corporation, Santa Monica. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/testimonies/CT400/CT468/RAND_CT468.pdf
- Cullen, Patrick J. – Reichborn-Kjennerud, Erik: *Understanding Hybrid Warfare*. 01. 2017. MCDC Countering Hybrid Warfare Project. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/647776/dar_mdcd_hybrid_warfare.pdf
- Geraszimov Valerij: *Cennosztvi nauki v predvigyenyii*. 27. 02. 2013. Voенno-promislenij Kurjer. <https://www.vpk-news.ru/articles/14632>
- Jacobs, Andreas – Lasconjarias, Guillaume. *NATO’s Hybrid Flanks: Handling Unconventional Warfare in the South and the East*. April 2015. Research Paper No. 112. NATO Defense College, Rome. https://www.files.ethz.ch/isn/190786/rp_112.pdf
- Jórárt Krisztián: *Revising the Theory of Hybrid War: Lessons from Ukraine*. 04. 2019. Center for European Policy Analysis, Washington D.C. https://docs.wixstatic.com/ugd/644196_7e47547138b54244adaedd1c397da6df.pdf
- Kiss Álmos Péter. *A hibrid hadviselés természetrajza*. Honvédségi Szemle, 2019/4. https://honvedelem.hu/files/files/116701/hsz_2019_4_017_037_4557.pdf

¹⁸ Damien Van Puyvelde: Hybrid War: Does it Even Exist? NATO Review Magazine, 2015. <https://www.nato.int/DOCU/review/2015/Also-in-2015/hybrid-modern-future-warfare-russia-ukraine/EN/index.htm> (Letöltés időpontja: 2019. 03. 12.)

Radin, Andrew: *Hybrid Warfare in the Baltics*. RAND Corporation, 2017.

Raitasalo, Jyri: *Getting a Grip on the So-Called „Hybrid Warfare”*. ASPJ Africa & Francophonie 2017/3. https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/ASPJ_French/journals_E/Volume-08_Issue-3/raitasalo_e.pdf

Ukaz prezidenta Roszsijszkoj Fegyercii ot 31 gyeabrja 2015 goda N 683 „O strategii nacionalnoj bezopasznosztyi Roszsijszkoj Federacii”. Roszsijszkaja Gazeta. <https://rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasznost-site-dok.html>

Van Puyvelde, Damien: *Hybrid War: Does it Even Exist?* NATO Review Magazine, 2015. <https://www.nato.int/DOCU/review/2015/Also-in-2015/hybrid-modern-future-warfare-russia-ukraine/EN/index.htm>

Vojennaja doktrina Roszsijszkoj Fegyercii. 30. 12. 2014. Roszsijszkaja Gazeta. <https://rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html>